

УДК 336.1:330.123.6

МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ НЕБАНКІВСЬКОГО ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

ПОНОМАРЬОВА В. С.,
аспірант Донецького державного
університету управління

В статті визначено зміст концептуальних положень та механізму розвитку небанківського фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України, надано характеристику інструментарію його реалізації.

Ключові слова:

В статье определены содержание концептуальных положений и механизма развития небанковского финансового посредничества на рынке финансовых услуг Украины, охарактеризован инструмент его реализации.

Ключевые слова:

Content of conceptual statements and the mechanism of development of non-bank financial intermediation at the market of financial services of Ukraine are defined as well as tool of its realization are characterized in the article.

Keywords: development, market, financial services.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Зв'язок з науковими та практичними завданнями. Однією з характеристик збалансованого розвитку фінансової сфери національної економіки виступає еволюція структури ринку фінансових послуг, що проявляється, перш за все, в розширенні кола суб'єктів фінансових відносин, спеціалізації їх функцій і підвищенні надійності функціонування. Економіка України довгий час розвивалася за так званою «банкоцентричною» моделлю, коли головним суб'єктом на ринках грошей та фінансових послуг виступали комерційні банки. Небанківський фінансовий сектор України є менш масштабним за обсягом активів, ніж банківський, але темпи росту його активів значно перевищують темпи росту активів комерційних банків: якщо за 2012-2013 рр. середньорічний приріст активів банків становив 7,9 %, то небанківських фінансових установ – 23,2 %. Разом з тим нагальні потреби сьогодення в акумуляції внутрішніх фінансових ресурсів, урізноманітненні фінансових інструментів за їх терміновістю, доходністю та ризиком, задоволенні специфічного попиту на фінансові продукти визначають недостатність функціонального потенціалу «банкоцентричної моделі» для забезпечення відповідності між потребами і можливостями реального сектору, фінансової сфери та сектору домашніх господарств в процесі грошово-кредитного обігу і свідчать про наявність невикористаних резервів розвитку небанківського фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України. Вказані обставини визначають доцільність наукового обґрунтування механізму такого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Виділення невирішених частин проблеми. В економічній літературі проблеми розвитку небанківського фінансового посередництва розглядаються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Теоретичні аспекти функціонування ринку фінансових послуг висвітлено в роботах Л. Алексеєнка, Л. Волощенко, С. Ікінса, Р. Левайна, Ф. Мішкіна, С. Онишко, О. Остафіль та ін.; питання діяльності окремих видів небанківських фінансових посередників досліджують О. Андрущенко, Л. Баланюк, З. Ватаманюк, О. Гладчук, М. Дубина, В. Каракулова, Н. Ткаченко та ін.; проблемам регулювання діяльності нефінансових посередників присвячено дослідження Є. Бондаренка, С. Смерічевського, В. Поворозник та ін. Разом з тим наукові результати, отримані зазначеними вченими, в основному стосуються теоретичного обґрунтування особливостей розвитку ринку фінансових послуг та аналізу проблем організації діяльності окремих видів фінансового посередництва.

Метою дослідження є обґрунтування змісту та інструментарію реалізації механізму розвитку небанківського фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України.

Викладення основного матеріалу. Обґрунтування отриманих результатів. Переважання

мотивів ринкової конкуренції та ліберальне регулювання діяльності на ринку фінансових послуг мають відомі переваги, але в світовому і національному масштабі призводять до послаблення ролі фінансової сфери як механізму постачання капіталів для розвитку реального сектору, що наглядно демонструється проявами фінансово-економічних криз останнього десятиліття.

Зростання фінансового ринку протягом останніх десятиліть супроводжувалося модифікацією інституційної структури регулювання фінансового ринку і змінами механізму його регулювання. Це зумовлено зростаючою потребою в координуванні зусиль регуляторів, що працюють у різних сегментах фінансового ринку, ускладненням здійснюваних фінансовими посередниками операцій, розширенням транскордонної діяльності, зростанням тенденцій до створення фінансових конгломератів.

Від якості сформованої системи інститутів в економіці залежить динамічність і стабільність її розвитку. Це дає підстави стверджувати про неспроможність домінуючої сьогодні неокласичної теорії об'єктивно оцінити фінансово-економічну реальність, тому перегляду потребують як теоретико-методологічні засади формування державної економічної (перш за все, грошово-кредитної та фінансової) політики, так і конкретні інструментальні підходи до її розробки і реалізації.

З огляду на сказане, розвиток НФП потребує науково обгрунтованого механізму, який має виходити з потреб збалансованості між реальним та фінансовим секторами економіки. Концептуальні положення його формування, які наведені на рис. 1, охоплюють теоретичні підходи щодо дослідження небанківського фінансового посередництва (теоретико-методологічний рівень), методичні підходи до формування і реалізації механізму розвитку небанківського фінансового посередництва (методичний рівень), удосконалення і розвиток моделей та інструментів забезпечення діяльності небанківського фінансового посередництва за сучасних умов (інструментальний рівень).

Рівень	Зміст	Значущість для розв'язання проблем розвитку НФП
Теоретичний	Теорія фінансів; концепції сутності та структури ринку фінансових послуг; методологічні підходи до розробки державно грошово-кредитної та фінансової політики (кейнсіансько-дирижистській, ліберальний)	Обгрунтування функціональних можливостей НФП на ринку фінансових послуг, визначення ролі НФП в розвитку фінансового ринку (саморозвитку фінансової сфери) і економіки в цілому; критичне осмислення методології і механізмів державної політики; обгрунтування ідеї керованого розвитку фінансової системи і ринку фінансових послуг
Методичний	Системний та ситуаційний аналіз; грошово-кредитна та фінансова політика і методи її реалізації (адміністративні, економічні, політико-правові); державне планування соціально-економічного розвитку (зокрема, розвитку ринку фінансових послуг)	Визначення пріоритетів розвитку ринку фінансових послуг та окремих видів НФП у зв'язку з комплексним розвитком національної економічної системи; визначення факторів розвитку НФП на ринку; створення умов діяльності НФП та здійснення впливу на кон'юнктуру фінансового ринку, розробка довгострокового плану дій з розвитку НФП
Інструментальний	Моніторинг параметрів розвитку національної економіки і фінансового ринку; стимулювання залучення коштів в обіг на ринку фінансових послуг; підвищення вимог до прозорості діяльності НФП; підвищення вимог до довгострокового характеру портфелю активів НФП	Виявлення потреб і можливостей у використанні НФП для вирішення структурних проблем національної економіки; збільшення обсягів легального фінансового обігу, підвищення контрольованості діяльності НФП; удосконалення регулювання ринку фінансових послуг і діяльності НФП

Рис. 1. Концептуальні положення механізму розвитку небанківського фінансового посередництва на ринку фінансових послуг

Механізм розвитку НФП на ринку фінансових послуг України у відповідності до наведених концептуальних положень має виходити з тези про необхідність підпорядкування розвитку фінансової сфери потребам реального сектору та обмеження негативного впливу споживчих пріоритетів на функціонування національної економіки. Його основні елементи представлені на рис. 2, а реалізація має відбуватися відповідно до розробленої Концепції розвитку ринків небанківських фінансових послуг України на 2013-2014 роки, що містить наступні фундаментальні положення: системні зміни в роботі українського ринку фінансових послуг; становлення повноцінно розвинених фінансових установ; формування надійних механізмів захисту коштів громадян та інвесторів; створення дієвої системи захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг; перехід на міжнародні принципи регулювання страхової діяльності шляхом прийняття нової редакції Закону України «Про страхування»; залучення довгострокових інвестиційних ресурсів при створенні нових інструментів для населення [1].

Розглянемо більш докладно окремі напрями реалізації механізму розвитку НФП на ринку фінансових послуг України. Як зазначено в Стратегії розвитку фінансового сектора та дослідженні Козоріза Г., ключовими напрямами модернізації страхового ринку на рівні страхових компаній у напрямах забезпечення їх конкурентоспроможності мають стати:

- удосконалення обслуговування клієнтів, зокрема, підвищення ролі сервісної складової в обслуговуванні страхувальників; зниження вартості страхових послуг за рахунок впровадження інноваційних технологій обслуговування клієнтів та сучасних моделей стратегічного управління діяльністю страхових компаній;

- удосконалення управління діяльністю страхових компаній і пошуку резервів залучення капіталу: вдосконалення маркетингових досліджень стосовно виявлення потреб населення в страхових послугах; концентрація капіталу та підвищення ефективності його використання в реальному секторі національної економіки; адаптація діяльності страхових компаній до вимог міжнародних страхових ринків; підвищення компетентності управлінського персоналу на основі опанування сучасних технологій ведення страхової справи, корпоративної культури в обслуговуванні клієнтів;

- удосконалення інформаційного забезпечення діяльності страхових компаній: вдосконалення системи інформаційного обміну між основними учасниками страхового ринку та державними установами нагляду за страховою діяльністю [2, 3].

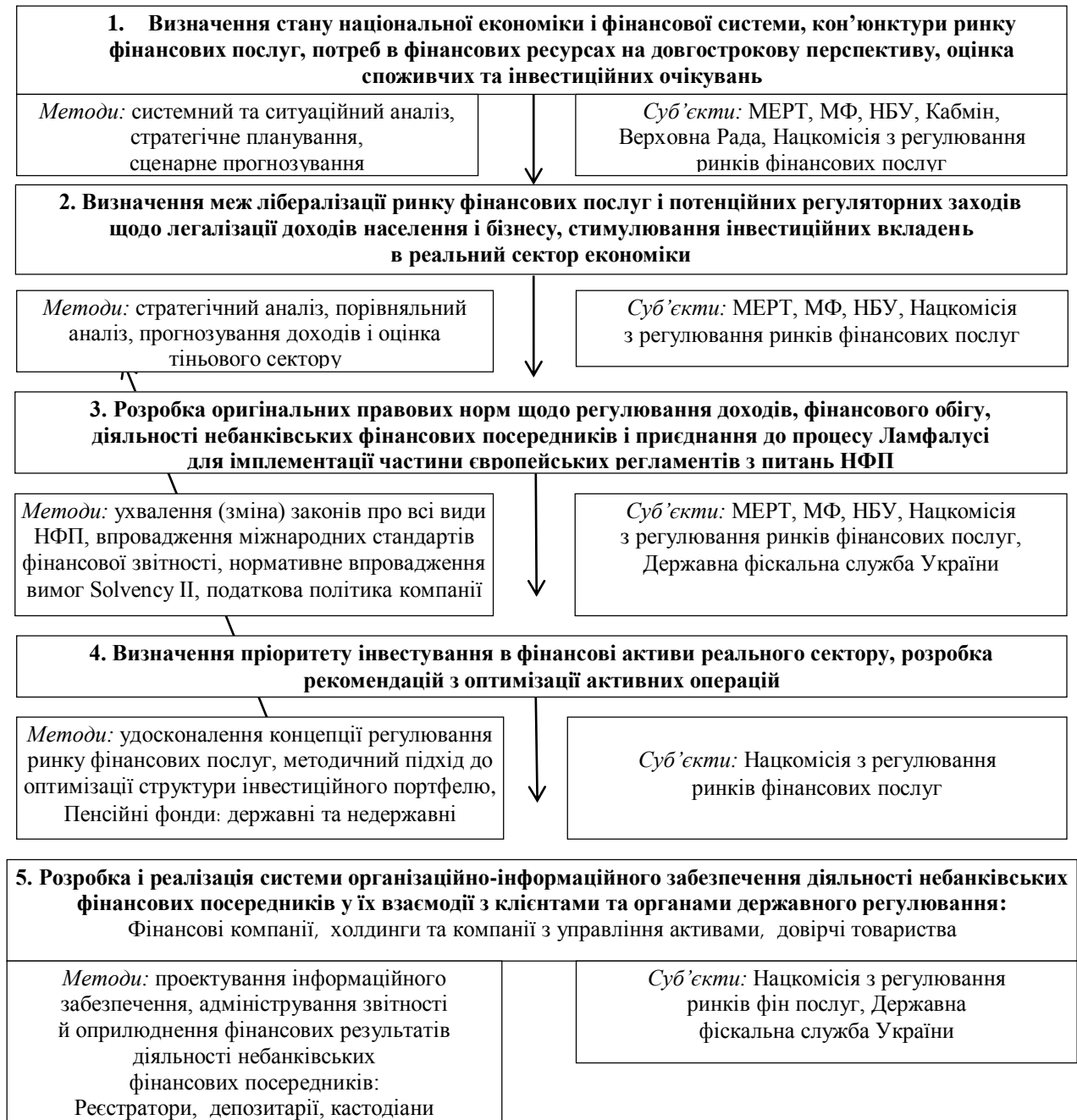

Рис. 2. Механізм розвитку НФП на ринку фінансових послуг України

Серед питань, які спрямовані на розвиток страхового сегменту ринку фінансових послуг України, належать:

- питання ресурсної спроможності реального сектору: підвищення ефективності функціонування реального сектору економіки, зайнятості працездатної частини населення і на цій основі – його платоспроможності, сприяння виходу оплати праці з тіні за рахунок посилення адміністрування податку з доходів фізичних осіб та єдиного податку;

- питання довіри і культури страхування – для подолання низького рівня довіри населення до страхових компаній і фінансового сектору України загалом, а також низького рівня знань про їх діяльність та її результати необхідним є проведення широкої інформаційної кампанії щодо діяльності страховиків, стану страхового ринку і гарантій держави щодо стабільності його функціонування, впровадження привабливих для населення видів страхових послуг;

- питання інформаційної прозорості – рефлексивне управління поведінкою населення з

метою залучення вільних коштів, в т. ч. у кооперації з роботодавцями; розробка програм корпоративного страхування;

- питання законодавчого забезпечення – удосконалення законодавства про обов'язкові та інші види страхування, зокрема, страхування життя, медичне страхування; гарантування страхових виплат і відповідальності страховиків за «необережну» інвестиційну діяльність на законодавчому рівні;

- питання спрямованості активних операцій на потреби реального сектору – підвищення ефективності активних операцій страхових компаній шляхом коригування переліку напрямів розміщення нагромаджених страхових резервів у реальному секторі економіки України, зазначених в ст. 31 Закону про страхування.

В рамках державного регулювання сегменту страхових компаній доцільно розробити і впровадити наступні заходи.

1) Заходи з розвитку окремих видів страхової діяльності:

- підтримка програм інвестиційного страхування та страхування експортних контрактів; впровадження фундаментальних положень системи обов'язкового медичного страхування, яке має передбачати створення консорціумів страховиків на початковому етапі та поступовий перехід до загальноприйнятого процесу надання цього виду страхового захисту;

- перегляд напрямків підтримки державою розвитку аграрного страхування, яка має передбачати прийняття спеціального закону та реформування Аграрного пулу страховиків з наданням відповідних рекомендацій з боку державного регулятора;

- формування законодавчого поля договорів медичного страхування з розмежуванням участі в них страховиків, страхувальників (в т. ч. роботодавців).

2) Заходи з диверсифікації використовуваних страховими компаніями фінансових інструментів: удосконалення регулювання порядку розміщення резервів страхових компаній в цінних паперах за рахунок розширення їх переліку, в т. ч. включення до цього переліку цінних паперів іноземних емітентів.

3) Заходи з удосконалення відносин страховиків та страхувальників:

- ухвалення закону «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя», врахувавши в ньому можливість виплат за договорами медичного страхування;

- створення інститутів досудового врегулювання суперечок за договорами страхування.

4) Заходи з нагляду й контролю за страховою діяльністю:

- забезпечення впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності і посилення контролю за якістю операцій страховиків, їх платоспроможністю, попередження несумлінної діяльності з перестраховання, здійснення моніторингу за власниками страхових компаній, в т.ч. за використанням інсайдерської інформації;

- стандартизація системи внутрішньофірмового контролю та аудиту в страхових компаніях, розробка методичних засад аналізу фінансового стану та операцій страховиків, формування системи статистичної звітності зі страхування з наявністю певного доступу до неї з боку широкого загалу;

- запровадження системи пруденційного нагляду, яка передбачає максимальне врахування у діяльності страховиків таких факторів, як рівень ризиків та методи їх оцінки, наявність системи управління якістю операцій страховиків і управління ризиками їх діяльності;

- впровадження оподаткування страхової діяльності на принципах оподаткування прибутку, а не валового доходу;

- розробка механізму створення та функціонування великої системної регулюючої організації страховиків, до якої будуть розрізнені об'єднання та головними завданнями якої будуть самоочищення ринку від згубного демпінгу та сумнівних страховиків, захист інтересів ринку на всіх рівнях діяльності;

- удосконалення системи підготовки та атестації актуаріїв на основі створення професійної саморегулювальної організації, визначення співвідношення її прав та обов'язків з надання освіти та підтвердження її якості з Міністерством освіти і науки України, а в питаннях професійної діяльності актуаріїв – з Нацкомфінпослуг;

- забезпечення суто ринкових форм конкуренції на страховому ринку з метою захисту сегменту невеликих вітчизняних компаній від поглинання іноземними фінансовими групами та

компаній, що дотримуються законодавчих нормативів;

- запровадження механізму податкового кредиту для розвитку довгострокового страхування життя і медичного страхування понад обов'язковий мінімум; запровадження норми про віднесення виплат роботодавців на медичне страхування та недержавне пенсійне страхування на витрати підприємства в податковому та бухгалтерському обліку;

- проведення експертизи із залученням державного регулятора – Нацкомфінпослуг, представників страхових кіл, роботодавців, профспілок щодо переліку, економічної доцільності та соціальної виправданості існування обов'язкового страхування;

- посилення дій із запобігання використанню страховими компаніями операцій з квазі-перестраховування для ухилення від оподаткування, попередження відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Як зазначає Цікановська Н., динамізація розвитку ринку недержавного пенсійного страхування неможлива без зміни менталітету населення, без виховання пенсійної культури. Крім того, заходами підвищення ефективності інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів, на думку Цікановської Н., мають стати наступні:

- збільшення випуску середньо- та довгострокових державних боргових цінних паперів із «плаваючим» доходом (купоном), що враховує рівень інфляції в періоді, за який виплачується дохід (рівень інфляції плюс гарантований процент), у тому числі спеціально передбачених для інвестування пенсійних коштів;

- удосконалення законодавства щодо цивільного та господарського обігу землі, первинного і вторинного житла та комерційної нерухомості, що, на думку автора, забезпечить ліквідність об'єктів іпотеки і застави та, у свою чергу, сприятиме збільшенню випусків іпотечних цінних паперів, випущених під заставу землі, та інших об'єктів нерухомості, – заставних, іпотечних облігацій, житлових сертифікатів тощо;

- урахувати в державній програмі приватизації потреби переходу від фіскальної до інвестиційної спрямованості приватизації та підтримки за її допомогою фондового ринку;

- спростити порядок проведення валютних операцій компаніями з управління активами недержавних пенсійних фондів при інвестуванні пенсійних коштів в іноземні цінні папери інвестиційного класу, а також у цінні папери українських емітентів, що номіновані у валюті та обертаються на міжнародних фондових ринках [4].

Разом з тим слід вказати, що цих заходів буде недостатньо. Перш за все, в суспільстві в цілому і корпоративному секторі зокрема, потрібно розповсюджувати ідею соціальної відповідності бізнесу перед працівниками та членами їхніх родин. З іншого боку, економічними механізмами залучення корпорацій в програми недержавного пенсійного забезпечення можуть бути законодавче врегулювання норм договорів пенсійного забезпечення, коли частина пенсійних внесків роботодавця в недержавний пенсійний фонд рефінансується в цінні папери підприємства, пенсійні платежі працівників в певній частці можуть бути внесені до податкового кредиту за податком на доходи фізичних осіб, а пенсійні платежі роботодавців – до складу витрат підприємств в бухгалтерському та податковому обліку. Крім того, НПФ стикаються з проблемами щодо напрямів використання акумульованих коштів, подібних до тих, які є характерними для страхових компаній. Для їх розв'язання по аналогії можна запропонувати наступні інструменти:

- дозволити пенсійним фондам інвестування в державні боргові цінні папери закордонних емітентів з одночасним накладенням обмежень на їх ризиковість;

- обмежити можливість вкладень в українські державні боргові папери, які спрямовані на фінансування поточних дефіцитів і касових розривів бюджету, цільове соціальне спрямування;

- посилити прозорість звітності пенсійних фондів та компаній з управління ними, в т. ч. збільшити вимоги до «обережного інвестування», контроль за сумлінністю інвестиційних операцій та використанням коштів;

- посилити відповідальність суб'єктів інфраструктури ринків фінансових послуг за надання інформації компаніям з управління пенсійними фондами щодо рейтингування об'єктів інвестування, їх цінних паперів тощо;

- посилення вимог за контролем витрат на управління пенсійними фондами і нормативів ризиковості використання коштів;

- визначити перелік обмежень на сукупну доходність / ризиковість портфелю цінних

паперів пенсійних фондів, перелік об'єктів реального сектору, цінні папери яких можуть стати інструментами інвестування пенсійних фондів, в т. ч. тих, які реалізують державні програми науково-технічного розвитку.

Слушною є думка про те, що важливою передумовою подальшого розвитку ринку недержавних пенсійних фондів в Україні є підвищення рівня довіри громадян до недержавних пенсійних фондів. За цих умов важливого значення набувають заходи рефлексивного впливу на поведінку роботодавців та окремих індивідів, в т. ч. наявність опцій тимчасового, пробного використання пенсійних продуктів.

Барабан Л.М. вважає, що для розв'язання проблем сектору фінансового лізингу, до яких, на її думку, належать необґрунтовані обмеження по термінах лізингу; непогодженість окремих положень з оподаткування лізингових операцій з відповідними законами про оподаткування, що приводить до вирішення спорів у судовому порядку; наявність обмежень щодо роботи з фізичними особами, котрі не є суб'єктами підприємницької діяльності; відсутність можливості передачі об'єктів лізингу в сублізинг, хоча у світі така практика дуже поширена; обмежені можливості із залучення ресурсів від юридичних і фізичних осіб для забезпечення лізингових операцій – варто вжити низки заходів [5].

Рекомендації щодо розвитку лізингу варто згрупувати за чотирма напрямками: 1) удосконалення нормативно-правового забезпечення; 2) операційна підтримка розвитку лізингових послуг (технічна підтримка, державні кредити); 3) створення галузевих регіональних агенцій з підтримки лізингу; 4) збільшення обсягів співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, в т. ч. спрямування міжнародної фінансової допомоги з розвитку на державне кредитування лізингових компаній під реалізацію державних і регіональних програм розвитку промисловості та інфраструктури.

Конкретизуючи заходи Стратегії розвитку фінансового сектору щодо кооперативного кредитування, слід вказати, що розвиток кредитної кооперації варто базувати на використанні наступних інструментів:

- забезпечення належного рівня капіталізації кредитних спілок і визначення переліку регуляторних вимог для кредитних спілок з урахуванням ризиків, обсягу та характеру проведення операцій, наявності мережі відокремлених підрозділів; удосконалення механізму забезпечення ліквідності кредитних спілок (у т. ч. шляхом встановлення економічних нормативів і вимог до резервування коштів), здійснення рефінансування, визначення порядку застосування таких вимог;

- розробка методики стимулювання певних видів діяльності кредитних спілок (кредитування за напрямками), яка має складатися за наступних етапів: визначення потреб в фінансуванні малого бізнесу і населення; оцінка стану можливості кредитування з боку банківських установ і наявних кредитних спілок; визначення інтересів розвитку кооперативного кредитування; надання підтримки кредитним спілкам (перш за все, аграрного типу);

- впровадження вимог щодо захисту прав та законних інтересів членів установ кооперативного кредитування;

- впровадження вимог до управління ризиками кредитних спілок;

- рефлексивне управління поведінкою населення щодо формування кредитних спілок в різних сферах економіки;

- визначення вимог та процедур обов'язкового оприлюднення розкриття інформації про діяльність установ кооперативного кредитування і підвищення якості їх аудиту.

Головним завданням державної політики щодо розвитку ринку спільного інвестування в Україні виступає істотне підвищення ролі інститутів спільного інвестування (ІСІ) та компаній з управління активами (КУА) у забезпеченні реального сектору національної економіки необхідними інвестиційними ресурсами. Для подальшого розвитку індустрії колективного інвестування актуальними на сьогоднішній момент є наступні заходи Стратегії:

- удосконалення умов для розвитку різних організаційно-правових та економічних форм діяльності ІСІ, насамперед, пайових інвестиційних фондів, хедж-фондів, венчурних фондів, фондів інвестиційного страхування;

- забезпечення можливості передавання управління активів страхових компаній та пенсійних фондів інвестиційним фондам з одночасним посиленням вимог до якості такого управління, прийняттого рівня ризиків;

- стимулювання діяльності іноземних інвестиційних фондів з одночасним визначенням переліку пріоритетних галузей інвестування коштів;
- забезпечення захисту прав вкладників в інвестиційні фонди, перш за все, фізичних осіб та компаній з управління пенсійними фондами;
- формування пулів інвестиційних фондів для фінансування проектів розвитку реального сектору;
- проведення моніторингу і оприлюднення інформації щодо ефективності діяльності ІСІ, їх результатів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як можна побачити з наведеного огляду інструментів, рекомендації для кожного з секторів передбачають контроль обережності інвестиційної діяльності, звичайно ж, з різним ступенем такої обережності для різних видів НФП, як це і передбачено четвертим етапом механізму розвитку небанківського фінансового посередництва «Визначення пріоритету інвестування в фінансові активи реального сектору, розробка рекомендацій з оптимізації активних операцій», наведеного вище.

Література

1. Концепція розвитку ринків небанківських фінансових послуг на 2013-2014 роки / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, квітень 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/docs/Prezentacia_syn.pdf
2. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2015 р. (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/748.html>
3. Козоріз Г.Г. Пріоритетні напрями модернізації страхового ринку України в умовах глобальних викликів / Г.Г. Козоріз // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 26-34.
4. Цікановська Н.А. Формування ринку недержавних пенсійних фондів в Україні / Н.А. Цікановська // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 2 (14). – С. 302-306.
5. Барабан Л.М. Фінансовий лізинг у системі активізації інвестиційної діяльності / Л.М. Барабан // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2004. – Т. 10. – С. 340-345.